

si positam esse pro non, ut sit sensus: *Non videbunt homines isti terram*. Alii volunt in hac phrasi agnoscendam esse aposioposim, id est reticentiam vehementem alicujus subintellecti, ut sit sensus: Si videbunt homines isti terram, supple: *Non sim Deus*, aut *Non habear verax*; hanc enim vim habent similia juramenta. Hinc

Nota esse formulam jurandi execratoriam, in qua execratio per ellipsim orationis supprimitur, propter personam jurantis reverentiam, de qua horrescit animus aliquid execratorium audire.

ŷ. 17: *Armati et accincti pergemus ad praelium ante filios Israel*. Ita Rubenitæ et Gaditæ, quasi dicant: tantum abest ut metuamus hostes, quin potius primam dimicandi aciem constituere exoptemus.

ŷ. 21: *Et omnis vir bellator (ex vobis) armatus Jordanem transeat*; id est, non omnis omnino, sed omnis a me vel Josue designandus: nam quod non debet accipi in tota sua latitudine, patet ex eo, quia non poterant tot urbes, quas Rubenitæ et Gaditæ, et Manassitæ habebant, et in quibus uxores suas et parvulos, et omnes thesauros suos deposuerant, sine necessario presidio relinquere: nec opus erat tot millia Jordanem trajicere.

Imo ex Josue IV, 13, patet vix tertiam partem armatorum, ex duabus his, cum dimidia, tribubus supra cap. XXVI, recensitorum, Jordanem transivisse. Unde, cum ex cap. XXVI constet tribum Ruben et Gad, et dimidiam tribum Manasse complexas fuisse 110,580, et Josue IV, 13, tantum 40,000 ex ipsis deputentur ut transeant Jordanem, sequitur quod manserint 70,580, tum ad presidium parvulorum et uxorum, tum ad urbes ex parte dirutas et collapsas restaurandas.

Cap. XXXIII, mandavit Deus Israelitis ŷ. 51: *Quando transieritis Jordanem...* ŷ. 52: *Disperdit cunctos habitatores terræ illius*. Ratio autem cur illos potius jusserit excindi quam ad veram religionem perducere, hæc dari potest: 1. quia tempus nondum advenerat, quo per gentium nationes lumen fidei diffundendum erat; 2. quia si illi conversi fuissent et non deleti, Judæi terram promissam nunquam accepissent in hereditatem: et sic terra illa Veteris Testamenti non fuisset analogia seu figura terræ promissæ Novi Testamenti, scilicet patriæ cælestis; 3. quia cum gratia et veritas per Jesum Christum nondum facta esset, filii Israel ex istarum nationum consortio, plus nocenti accipissent, quam illæ essent consécutoræ fructus ex annuntiata ipsis vera fide: nam quamvis dubitandum non sit quin saltem aliqui veram fidem sincere suscepissent, tamen juxta illius temporis gratiæ efficacis arcanam, sed semper justam dispensationem, plurimi in infidelitate permansissent, et Hebræos pervertissent.

Gentes tamen illæ non erant simul et semel delendæ, sed paulatim ut patet Exod. XXIII, 29, et Deut. VII, 22, ubi dicitur: *Non poteris eas delere pariter; ne multiplicentur contra te bestiae terræ*. Alia datur ratio

Sap. XII, scilicet ut gentibus illis datum fuisset tempus poenitentiae. Hinc factum est ut Josue non deleverit gentes illas, quæ vicinæ erant terminis aliarum nationum, sed tantum quæ occupabant interiora terræ sanctæ: reliquas vero posteris debellandas reliquit.

CAP. XXXIV, XXXV.

Describuntur termini terræ promissæ, et levitis assignantur urbes ad habitandum.

QUESTIO PRIMA.—QUOMODO CONCILIETUR ANTILOGIA QUÆ HABETUR IN HEBRÆO CIRCA DIMENSIONEM SUBURBANORUM.

Postquam Deus terminos terræ promissæ designasset, et 48 urbes cum suburbanis, seu agris adjacentibus, levitis assignasset, de suburbanis subjungit.

Cap. XXXV, 3: *Quæ a muris civitatum forinsecus per circuitum mille passuum spatio tendentur*; ŷ. 5: *Contra Orientem duo millia erunt cubiti*. Versus iste quartus et quintus in latino manifestus est: cum enim passus geometricus duos circiter cubitos contineat eo ipso, quo suburbana tenduntur ad mille passus, etiam tenduntur ad duo millia cubitorum. Hinc docet Bonfrerius passum Græcorum fuisse trium pedum, cubitum vero unius pedis et dimidii, atque ita sibi interpretis latinus cohæret: nam mille passus, et duo millia cubitorum idem sunt. Rursus docet quod passus geometricus romanus fuerit quinque pedum, cubitus vero sacer sit duorum pedum et dimidii; et sic iterum bis mille cubiti sacri faciunt mille passus geometricos romanos.

Sed in hebraico et chaldaico videntur illi versus sibi esse contrarii: siquidem textus hebraicus, ŷ. 4, tantum dat levitis mille *amma*, id est cubitos, et ŷ. 5, dat bis mille *amma*, seu cubitos, idque ad quamlibet mundi plagam. Pro hac difficultate concilianda varios modos adinvenere interpretes.

1. Lyranus, Vatablus, et R. Salomon putant datos fuisse levitis bis mille cubitos, sed in mille prioribus non licuisse arare, seminare, etc., in posterioribus vero id licuisse. Verum responsio illa conficta videtur, nihilque tale innuit Scriptura: imo levitæ non exercebant agriculturam.

2. Bonfrerius putat textum hebraicum hic corruptum esse, et ex latino emendandum esse: sed hoc est difficultatem fugere, non solvere.

3. Masius et Serarius in Josue, ille in cap. XIV, hic in cap. XXI, dicunt suburbana hæc ad quamlibet mundi plagam habuisse tantum mille cubitos, dici tamen eos bis mille; quia si linea recta mille cubitorum ad meridiem, v. g., protendatur in latum oppositum, quod est ad septentrionem, quod etiam est mille cubitorum, erunt bis mille cubiti: ut si, v. g., respectu hujus civitatis Lovaniensis, aliquis haberet mille cubitos ad meridiem, v. g., usque in Heverle, et totidem ex opposito, v. g., extra portam Mechliniensem, usque ad Montem Rufum, ille haberet cubitos bis mille. Sed

hæc solutio videtur adversari textui: nam hic dicit suburbana debere habere bis mille cubitos ad quatuor mundi plagas, tunc autem tantum habuissent a duabus.

4. Cajetanus putat illos bis mille cubitos non significare distantiam suburbani a muris urbis, sed spatium circumferentiæ, quod a quatuor mundi plagis esset, ita scilicet ut tota circuli istius circumferentia contineret octo millia cubitorum, cujus quarta pars esset duorum millium cubitorum, ita ut circulus seu peripheria hæc qualibet mundi plaga habuerit bis mille cubitos.

Sic et alii ex mathesi multa afferunt, inquit Marius, de diametri et peripheriæ proportionem, quæ sita potius subtiliter, quam ut communibus rerum descriptionibus adhiberi soleant; cum Deus non nisi communibus phrasibus, et dimensionibus utatur in Scriptura.

5. Cornelius A Lapide dicit hanc antiologiam facile conciliari, dicendo quod suburbana tantum extensa fuerint ad mille cubitos circumquaque, sed quælibet plaga fuerit descripta quasi per triangulum, ita ut duo haberet latera, quorum unumquodque erat mille cubitorum; ac consequenter utrumque latus simul sumptum erat bis mille cubitorum: quia si, v. g., crucem per circulum ducas ad quatuor mundi plagas, orientur quasi quatuor trianguli, quorum unus est in centro ipsius urbis, basis autem in extremo circumferentiæ, ubi terminantur suburbana.

Huic sensui favet textus hebraicus, qui ŷ. 5 habet: *Numerabis duo millia in cubito*, ubi dictio hebraica *Amma* per litteram *Beth* restringitur: videturque phrasis ista innuere istos bis mille cubitos, non directe in longum, sed lateraliter, nimirum per duo trianguli latera numerandos esse, scilicet quodlibet latus habeat mille cubitos.

Hanc responsionem tanquam probabilem admittit Jansenius; facilius tamen dici potest, inquit, vocem hebraicam *Amma*, ŷ. 5, accipi pro passu, qui duplum unius cubiti spatium comprehendit; in quinto autem accipi pro cubito proprie dicto, idque magis ex natura rei, quam usu vocabulorum; quod ut interpretis latinus significaret, ambiguitatem hebraicam, et simul antiologiam vitavit, diversis verbis idem spatium exprimendo.

Dices: In hebræo tam ŷ. 4 quam 5 est eadem vox *Amma*, quæ cubitum significat, non passum; nam passus dicitur *Paam*.

R. Præterquam quod juxta Eugubinum *Amma* significat etiam passum, Hebræos habuisse diversos cubitos: nam certo habebant cubitum communem; et certo habebant etiam cubitum, quem vocabant *verissimum*, qui continebat cubitum et palmum: dicitur Ezechiel XLIII, 13: *In cubito verissimo, qui habebat cubitum et palmum*. Cur ergo etiam non potuerunt habere cubitos duplices, continentes duos cubitos vulgares?

Sic etiam nos duos diversos passus habemus, scilicet vulgarem, et geometricum. Porro passus vulgaris hominis modeste ambulantis continet pedem et medium, passus vero geometricus continet tres pedes,

saltem in quibusdam territoriis. Idem potuit esse apud Hebræos circa cubitos: unde cum scriptor hebraicus in ŷ. 4 posuisset mille cubitos, ne maneret dubium quales cubitos intellexisset, an vulgares, an verissimos, an duplices, videtur in ŷ. 5 posuisse bis mille, ut significaret se in ŷ. 4 posuisse duplices.

QUESTIO II.—AN LICUERIT JUDEIS OCCIDERE INTERFECTOREM PROPINQUI SUI, ANTE SENTENTIAM JUDICIS.

Statuit Deus, cap. XXXV, 6, ut sex civitatum leuitarum forent civitates refugii, ad quas fugere poterant, non omnes malefactores, sed illi tantum, qui, ŷ. 30, *Nolentes sanguinem fuderint*: adeoque in uribus illis asylum habebant soli homicidæ involuntarii, nempe si quis *fortuito, et absque odio* hominem occidisset, ut dicitur ŷ. 22. Quibus addi potest: si quis servato moderamine inculpatae tutelæ occidisset injustum vitæ aggressorem, furem nocturnum, et in omnibus casibus, quibus Exod. XXI et XXII pronuntiat perceptor non esse reus sanguinis.

ŷ. 12: *In quibus (civitatibus) cum fuerit profugus (homicida) cognatus occisi non poterit eum occidere, donec stet in conspectu multitudinis, et causa illius judicetur*: id est, donec judicetur an voluntarie, an involuntarie, vel in casibus supra expressis. Si judicabatur involuntarie occidisse, debebat in urbe refugii manere usque ad mortem pontificis illius temporis: alias poterat cognatus occisi ipsum extra civitatis illius fines occidere; ut patet ex ŷ. 27 et 28. At quid si voluntarie occidisset?

R. Non erat licitum cognatis occisi interficere homicidam absque alia judicis condemnatione aut sententia: intellige, antequam nondum agitata causa in judicio, occisor ad civitatem refugii pervenisset; vel si postea fines civitatis exivisset.

Prob. Quia fuisset valde inordinatum, et contra omnem juris ordinem, si cujuslibet propinqui judicio fuisset permissum discernere, quis esset occisor voluntarius, quis involuntarius, præsertim apud istum populum ira fervidum, vindictæ avidum, et sola terrena curantem. Unde si ita licuisset impune alterius eadem privata auctoritate ulcisci, nullus fuisset homicidiorum terminus, inquit Marius.

Et sane si licuerit cognato occisi ita occidere occisorem, cur similiter non potuit cognatus occisoris occisi occidere cognatum primi occisi, et sic in infinitum?

Dices: Versu 19 dicitur: *Propinquus occisi homicidam interficiet: statim ut apprehenderit eum, interficiet*. Item ŷ. 26: *Si interfector extra fines urbium, quæ exilibus deputatae sunt, fuerit inventus, et percussus ab eo, qui ultor est sanguinis: absque noxa erit qui eum occiderit*. Ergo, etc.

Resp. verbis S. P. Aug. Q. 65 in Numer. *Sic sonat [textus sacer] male intelligentibus, quasi passim et sine judicio datum fuerit ulti mortis propinqui sui jus occidendi ejus interfectorem. Sed hoc intelligi voluit.... quousque stet in judicium, ne ante inventus a propinquo occidatur: quia et si nolens occidit, præter illas civitates inventus occiditur. Cum vero ad judicium steterit in*

aliqua earum civitatum, et iudicatus fuerit homicida in aliqua earum in qua fugere conceditur, et esse ibi non sinitur: tum jam demum iudicatum, ubicumque compertum propinquo licet occidere. Neque enim opus est eum ad iudicium deduci, cum jam fuerit iudicatus homicida, et propterea de istis civitatibus pulsus sit.

Aug. sententiam probat Estius ex hoc ipso capite: dicitur enim γ . 22: Quod si fortuito, et absque odio, et inimicitiiis quidquam horum fecerit, et hoc (nota) audiente populo fuerit comprobatum..... liberabitur innocens de manu ultoris. Et clarius infra γ . 50: Homicida sub testibus punietur: ad unius testimonium nullus condemnabitur.

Itaque cum quis alterum occidisset, propinquus occisi, si volebat vindicare caedem, tenebatur prius jure agere adversus illum; et si hic declararetur reus, tum quidem poterat illum occidere, idque proprio ministerio.

CAPUT XXXVI.

Præscribit Deus ut generatim omnes filiae quæ in paternam hæreditatem succedent, nubant contribulibus suis.

QUÆSTIO UNICA. — AN OMNES HEBREI, TAM VIRI QUAM FEMINE DEBUERINT ACCIPERE CONJUGEM EX SOLA SUA TRIBU.

Occasione filiarum Salphaad, de quibus supra cap. XXVII, Q. 1, actum est, statuit Deus hoc cap., γ . 7, hanc legem: Ne commisceatur possessio filiorum Israel de tribu in tribum. Omnes enim viri ducent uxores de tribu et cognatione sua: γ . 8: Et cunctæ feminae de eadem tribu maritos accipient, ut hæreditas permaneat in familiis. Legem hanc generaliter intelligunt Lyranus et Abulensis, qui ab hac generali lege excipiunt solos levitas, idque vel ob solam dignitatem tribus Levi, ut vult Lyranus; vel quia tribus Levi, in terra promissionis nullam omnino habebat possessionem, quæ per connubia distrahi posset, et transire ad alias tribus, ut vult Abulensis. Opinionis hujus fundamentum desumitur ex verbis textus, quæ generalia videntur. Attamen

R. et dico: Lex præfata tantum intelligenda est in casu Moysi proposito, dum scilicet agitur de marito dando mulieri, quæ sit paternorum honorum hæres: hæc enim tantum intra tribum suam nubere poterat.

Prob. I. Ex occasione Legis: quia de talibus feminis, et non de aliis proponebatur quæstio: dicebat

enim tribus Manasse quod si filia Salphaad, quæ debebant accipere hæreditatem patris sui, nupsissent viris ex alia tribu, ista hæreditas transivisset ad aliam tribum: ubi autem filia non habebant hæreditatem, hæc quæstio locum non habebat.

Prob. II. Ex ratione legis quæ subjicitur: *Ut hæreditas permaneat in familiis.* Ad hoc autem sufficit, ut feminae, quæ hæredes sunt, non nubant in alia tribu: impertinens vero est id ipsum ad alias omnes extendere.

Prob. III. Ex textu hebraico, ubi sic habetur γ . 8: *Omnis filia hæreditans hæreditatem de tribubus filiorum Israel, uni de familia patris sui erit in uxorem, ut accipiant hæreditate filii Israel unusquisque hæreditatem patrum suorum.* Sic etiam habent chaldaeus et LXX.

Alioquin cum filiabus non hæreditantibus licuisse viris de alia tribu contrahere matrimonia, exemplis plurimis constat. Sic David, qui fuit de tribu Juda, duxit Michol filiam Saülis, qui erat de tribu Benjamin: imo extra tribum suam duxit gentilem, scilicet filiam regis Gessuri, II Reg., III, 5. Sic Elisabeth de filiabus Aaron vocatur ab angelo cognata B. Virginis Mariæ, quæ erat ex progenie David. Sic Booz de tribu Juda duxit Ruth Moabitidem, viduam sui cognati: et Judic. XXI jurant undecim tribus se non daturas filias suas Benjaminitis: hoc autem jurare non debuissent, si fuisset prohibitum. Hinc Deut. XXI, 11, permittitur Judæis ducere virgines alienigenas bello captas præterquam Chanaanitides.

Nec dicas in illis dispensatum fuisse: quia neque istius dispensationis fundamenta adduci possunt, neque ad omnia jam dicta extendi: non enim solent leges dispensationem admittere tam universalem. Unde Saül promisit filiam suam perecutienti Philisthæum, ex quacumque tribu esset, I Reg. XVII: adeoque nec talis dispensatio fuit pro sola tribu Levi et Juda, ut aliqui putant.

Porro ex textu hebraico supra citato colligitur filias hæredes, deficiente prole mascula, debuisse nubere non tantum in eadem tribu, sed etiam in eadem familia, ex qua erat, pater earum, ne scilicet hæreditas transivisset ad exteras familias, sed in familia patris maneret consanguineis, qui ad eam jus habebant. Unde, v. g., filia hæres, de familia Hesronitarum, non poterat nubere viro, qui erat de familia Hamulitarum, tametsi duæ istæ familiae essent de eadem tribu, scilicet de tribu Juda.

DILUCIDATIO

IN LIBRUM DEUTERONOMII

Præfatio.

Quintus, isque ultimus Pentateuchi liber, more Hebræis consueto, a sui initio vocatur ELLE HADDEBARIM, id est, hæc sunt verba. Græci, quos sequuntur

Latini, vocant DEUTERONOMIUM, id est, secunda lex: nam quia omnes viri bellatores, qui legem in monte Sinai datam audiverant, jam mortui erant, ideo Moy-

ses legem hic ipsorum filiis repetit, una cum sollicita obtestatione ad seriam illius observantiam: unde hæc secunda legis promulgatione iterato Deus cum Hebræis novum fœdus iniiit; ut dicitur cap. XXIX, 1.

Item facta est repetita legis promulgatio, ut altius postrema monita Moysis legislatoris menti populi in-

figerentur. Propterea cap. XVII præcipitur regibus recenter inauguratis, ut Deuteronomium sibi describant. Similiter cap. XXVII jubetur inscribi illud lapidibus ad æternam memoriam; ac denique cap. XXXI jubetur prælegi toti populo singulis annis sabbaticis.

PARS QUINTA.

CAPUT PRIMUM.

Hoc, et duobus sequentibus capitibus Moyses Israelitis ob oculos ponit, et repetit casus, et gesta 40 annorum; ita quidem, ut præsentis capite potissimum tractet gesta in Horeb et Cadesbarne.

QUÆSTIO UNICA. — QUIBUS, UBI, ET QUANDO MOYSES HANC LEGEM PROMULGAVERIT; ET QUINAM HIC DICANTUR TERMINI TERRE PROMISSÆ.

Vers. 1: *Hæc sunt verba, quæ locutus est Moyses.* Habet se Deuteronomium instar concionis viva voce factæ: simul autem vel ante, vel circa idem tempus Moyses exaravit, quo promulgavit; ut eruitur ex cap. XXXI, 9.

Dico 1. Non solis principibus populis, ut vult Estius, sed toti populo locutus est Moyses.

Prob. I. Quia γ . 1 dicitur: *Ad omnem populum;* ita ut non sine miraculo vox Moysis fuerit ab omnibus audita et intellecta, id est, a duobus vel tribus hominum millionibus, ut censent Abulensis, Marius, et alii; ergo, etc.

Prob. II ex cap. XXIX, 10 et 11, ubi dicit Moyses: *Vos statis hodie cuncti coram Domino Deo vestro, principes vestri, et tribus, et majores natu, atque doctores, omnis populus Israel, liberi, et uxores vestrae.* Ergo omnibus omnino Israelitis locutus est Moyses.

Unde ratio Estii non obstat, nempe quod fuisset impossibile a tanta multitudine audiri: cum admittimus id non sine miraculo factum esse.

Dico 2. Moyses hæc locutus est, ut dicitur γ . 1, *Trans Jordanem in solitudine campestri, contra mare Rubrum;* id est, e regione vel ex adverso maris Rubri; quamvis hæc campestria Moab longissime ab eo distarent. Meminit autem maris Rubri, ut in memoriam revocet Dei beneficia populo præstita, etc.

Dico 3. Juxta γ . 3, Moyses Deuteronomium promulgavit quadragesimo anno (ab egressu de Ægypto), undecimo mense, prima die mensis. Mensis hic fere correspondet nostro januariario, vel saltem pars ejus incidere solet in januarium.

Dico 4. Termini terræ promissæ hic assignantur γ . 7: *Usque ad fluvium magnum Euphraten.* Ponitur hic Euphrates pro termino Euro aquilonari, qui ultra Libanum inter aquilonem et orientem porrigitur.

Dices: Numer. XXXIV et alibi, longe angustioribus terminis terra promissa definitur: et abunde constat, quod Hebræi nunquam, nequidem tempore Salomonis,

sedes aut habitationem ad Euphratem usque protulerint.

R. Argumentum hoc duobus modis solvi posse. Primo, dicendo cum S. P. Aug. Q. 21 in Josue, duplicem fuisse terram Hebræis promissam: nam una fuit quasi hæreditaria, quamque ut propriam inhabitaverunt, et illa strictioribus terminis finiebatur, scilicet a Dan usque Bersabee, et ab introitu Emath usque ad torrentem Ægypti.

Alter ultra hos fines protendebatur, sed erat tantum tributaria Hebræis sub Davide, et Salomone, qui eo usque dominabantur. Hinc II Reg. VIII, 3, dicitur: *Et percussit David Adarezer filium Rohob, regem Soba, quando profectus est ut dominaretur super flumen Euphraten.* De Salomone vide lib. III Reg., cap. IV, 21, et Josephum, lib. VI Antiq., cap. 2. Item vide ea, quæ in mox citat. cap. lib. Reg. dicuntur.

Si ergo, inquit S. P. Aug. Q. 21 in Josue, fuerat constitutum filiis Israel, ut septem gentium terras, exterrinatis et perditis illis gentibus, ipsi inhabitarent: aliis autem regnarent subditis, atque tributariis, usque ad Euphratem. Numerantur hæ septem gentes infra cap. III, 1.

Aliam solutionem ex S. Hieron. epist. 129 ad Dardanum afferunt Serarius, Natalis Alexander, et alii, scilicet ad Euphratem usque, terram omnem Hebræis quasi hæreditariam et propriam fuisse promissam; sed sub conditione, si in fide et cultu Dei constantes permanerent, ut expresse Deus declarat infra c. XIX, 8 et 9: quod quia non fecerunt, non mirum est promissionem hanc reipsa adimpletam non fuisse; quin potius ob tam frequentem in idololatriam relapsam, vix unquam angustiores illos fines integre possedissem. Quamvis hæc secunda solutio admodum probabilis sit; prima tamen, utpote probabilior, præferenda videtur.

1. Quia nullibi arguuntur Hebræi quod non deleverint gentes, quæ habitabant a montibus Galaad (qui erant termini trans Jordanem) usque ad Euphratem: et tamen omnes illæ tribus arguuntur, quæ non deleverunt gentes habitantes in illa portione terræ, quæ ipsis cesserat in possessionem hæreditariam, ut videri potest lib. Judic. cap. I: ergo terra illa, quæ sita est inter montes Galaad et Euphratem, non fuit Hebræis promissa quasi hæreditaria et propria, sed tantum tanquam tributaria.

2. Quia quidquid in angustioribus illis finibus sua